

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

ОЛЕКСАНДРА ШУТКО

ХАТІДЖЕ ТУРХАН

Історичний роман

**СУЛТАНА-УКРАЇНКА —
ПОКРОВИТЕЛЬКА КОЗАКІВ**

Книга третя

Присвячую мамі

Ользі Патай

РОЗДІЛ I

НОВА МЕЧЕТЬ

1.

Задушливий і гамірний Константинополь умили осінні дощі. З вузьких покручених вуличок зникли пил та сморід. Водночас поменшало продавців солодоців, шербету й води, які влітку блукали містом, голосно нахваляючи свій товар. Адже не було вже натовпу спраглих та зголоднілих містян. Вони не влаштували пікніків, не юрмилися навколо мечетей і хамамів, а ховались у теплих затишних оселях.

У полуденному місті запанувала незвична тиша.

Хатідже Турхан глибоко вдихнула. Терпкий запах мокрої трави і пожовклого листя, що вкривало алею палацового саду, заповнив її груди. Заплющивши від задоволення очі, вона пожадливо вбирала у себе вологе повітря. Раптом відчула, як затріпотіло серце.

«Це від хвилювання, – подумала. – Воно і не дивно. Сьогодні ж день відкриття моєї мечеті!»

На блідому обличчі жінки сяйнула мила усмішка. А з нею проступило і павутиння тонких зморщок під очима.

Умощуючись зручніше в обтягнутому червоним атласом, устеленому килимами та подушками паланкіні, тридцятивосьмирічна валіде згадала слова наставника її сина, поважного Вані-ефенді:

– Той, хто побудує мечеть заради Аллаха, отримає від Нього будинок у раю.

«Хай буде так! Амінь», – подумки промовила Турхан, а потім наказала:

– Рушаймо!

Ураз її яскраво вбраний паланкін піднявся і застиг над землею так, ніби то був чарівний килим-самоліт. Потім почав неспішно, поскрипуючи, рухатися вперед. Його на широких плечах несли чотири чорношкірі велетні-євнухи. Їхні кремезні постаті бачила крізь муслінові фіранки схвильована Турхан. Навколо паланкіна вишикувалися гаремні слуги на чолі з новим кизляр-агою на ім'я Муслу. Вони охороняли валіде від сторонніх поглядів.

Коли ж ворота за камінною стіною прочинилися, до тихого осіннього саду увірвався гамір. Це сотні палацових охоронців та яничарів гомоніли в очікуванні на приїзд султани, яку мали супроводжувати. Побачивши її паланкін, вони вмить стихли і за командою хутко рушили з місця. Дуже євнухи, які несли валіде, помалу влились у колону війська. Згодом до цієї процесії приєдналися духівники у великих білих тюрбанах й урочистих каптанах. Вони неспішно простували, прославляючи Аллаха.

– Хай живе султан! Султанові сла-а-ава, сла-а-ава! – лунало десь попереду.

«Це вітають мого сина Мехмеда. Він уже поряд», – здогадалася Турхан.

– Хай Аллах убереже його від лиха, – звела руки у молитві.

Галас не вщухав. Він наближався. Від вигуків та криків з вулиці забриніли золочені ґратки віконець паланкіна.

Хатідже Турхан розхвилювалася. Вона боялася натовпу, бо фактично все життя перебувала у замкненому просторі палацу Топкапи. Іноді виїжджала у супроводі

війська до Едірне. Але тоді ховалася від сторонніх поглядів у гарбі або ж в оточених охоронцями палацах, де зупинялася дорогою на нічліг. Їй ставало моторошно від думки, що зараз доведеться вийти на люди.

Коли паланкін зупинився і плавно опустився на землю, Турхан довгенько не наважувалася зробити бодай крок, аби вийти з нього. Раптом пролунало гучне: «Десту-у-ур, її величність валіде-султан!», і замість ревіння натовпу на площі зависло мовчання. Було чути лише крики чайок та хлюпотіння хвиль протоки Золотий Ріг. Усі чекали на появу матері султана Мехмеда Четвертого, яка звела на набережній Еміньюню досі небачену за розмірами і багатим оздобленням мечеть.

Турхан зрозуміла, що зволікати більше не можна, тому підвелася. Тієї миті чорне з пухкими вустами обличчя кизляр-аги вигулькнуло з-за фіранок паланкіна. Муслу-ага простягнув валіде рожеву долоню. Потім гречно схилив голову і шанобливо мовив:

– На вас чекають повелитель і народ, султано.

Поправивши тремтячими руками соболине хутро на плечах і затуливши яшмаком обличчя, Турхан сперлася на руку головного євнуха й тихенько вийшла з паланкіна.

Натовп, який стримували охоронці, зустрів її захопленими вигуками:

– Хай живе наша валіде! Многая літа!

Султана ж заховалася за спинами євнухів гарему і поспіхом увійшла до воріт у давній візантійській стіні. Опинившись у затишному дворикові, вона побачила сина – високого й стрункого Мехмеда Четвертого. На його плечах красувалося розкішне хутро, під ним – яскраво-червоний каптан, гаптований золотою ниткою. На голові височів білий тюрбан із пір'ям чаплі та трьома великими алмазами.

Усміхнений султан зустрів матір зі словами:

– Вітаю вас, моя валіде, на подвір'ї Нової мечеті.

Одразу ж приклався до її руки, яка злегка тремтіла від хвилювання.

Турхан швидко опанувала себе й поглядом підкликала Муслу-агу. Той комусь кивнув, і з-за його спиною винесли великі скрині з дарунками.

– Прийми цей меч на знак пошани, – промовила валиде.

Мехмед Четвертий уже розглядав інкрустовану золотом зброю із смарагдовою рукояткою, яку йому вручив, плазуючи, Муслу-ага. По тому султана оперезали золотим поясом завширшки як чоловіча долоня.

– На палацовій стайні, повелителю, – най Аллах примножить вашу силу і подовжить вам життя – на вас чекають десять арабських скакунів. Відтак швидкі, як вітер, і витривалі, а ще прекрасні, наче місячне сяйво, – улесливо проказав Муслу-ага.

Султан відірвав захоплений погляд від коштовних дарунків і, немов дитя, кинувся до матері. Обіймаючи її, схвильовано мовив:

– Дякую вам, моя валиде.

По тому знову поцілував її руку.

– Най Аллах буде милостивий до тебе і нещадний до твоїх ворогів, сину, – відповіла щаслива Турхан.

Вона обдарувала хутром, каптанами та грошима, що звабливо дзеленчали у червоних оксамитових торбинках, усіх присутніх – архітекторів, шейхульіслама, казаскерів і наставника султана.

Наспівний азан зірвався із двох високих струнких мінаретів та рознісся околицею, розчинившись у скаламучених осіннім вітром водах Золотого Рогу. Муедзини, яких для служіння у Новій мечеті відібрали з найкращих голосів Константинополя, дружно закликали правовірних мусульман на священну п'ятничну молитву.

– Справедливість запанувала – постала така велична мечеть! – із гордістю заявила Хатідже Турхан. – Тож ходімо, здійснимо там урочистий намаз!

Вона рішуче піднялася сходами до коронних дверей своєї мечеті. За нею відразу ж потягнулися султан із євнухами та духівниками.

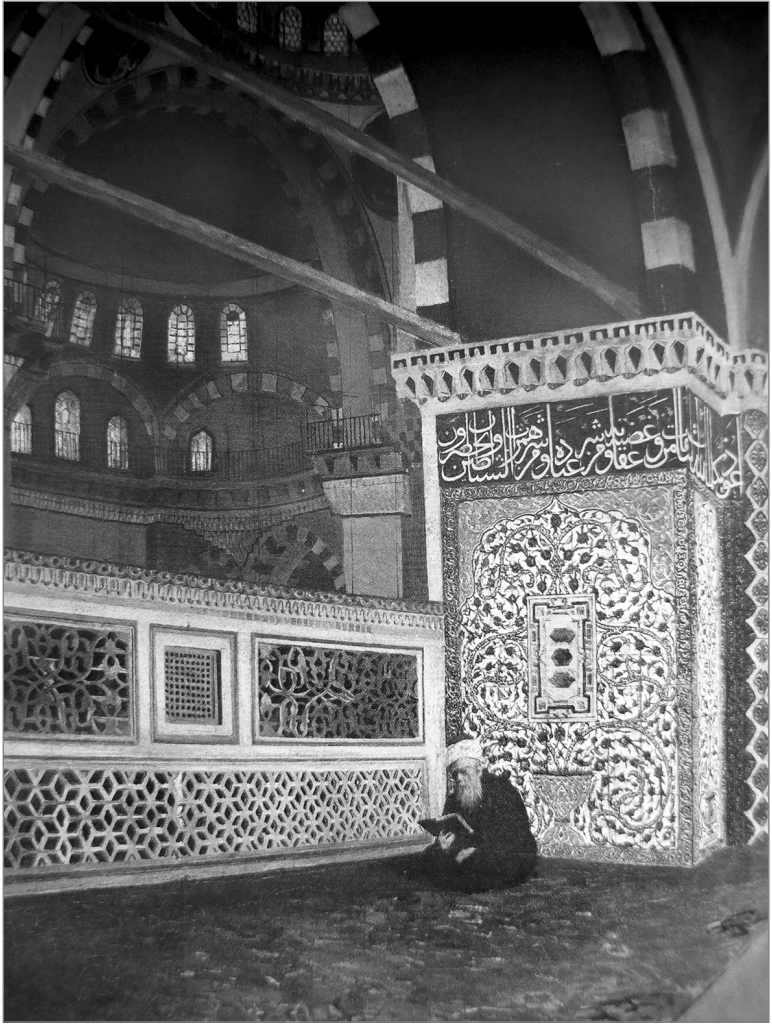
Усередині мечеті валіде зупинилася. Від величі просторих бань, оздоблених яскравими візерунками квітів й османським орнаментом, потужності масивних колон та стін, вкритих золотом і каліграфічним написом сур із Корану, краси яскравих вітражів на вікнах шести ярусів, ніжності білого мармуру міхрабу й мінбару перехоплювало подих. Із захватом роздивляючись інтер'єр Нової мечеті, вона згадала свої перші враження від відвідування Святої Софії, яку побудували візантійці. Тоді почувалася, наче пір'їнка, в її безкрайньому просторі з безліччю колон, вікон та свічок.

– Тепер – те саме, – вирвалося в Турхан.

– Що кажеш, мамо? – запитав її також приємно збентежений масштабом та пишністю побудованої мечеті султан Мехмед.

Відповісти йому Турхан не встигла, бо імам почав проголошувати молитву, до якої приєдналися шейхульіслам із духівниками. А згодом – і повелитель. Тож валіде поквалілася до сходів султанського ложа, де на неї уже чекав кизляр-ага.

Із висоти другого поверху, прихованого від сторонніх поглядів мармуровим мереживом, вона бачила, як до мечеті почали сходитися люди. За кілька хвилин сотні мусульман із великими від подиву очима заповнили встелений килимами простір. Вони, як і валіде, роззиралися довкола, роздивляючись неймовірні красоти помпезного храму. Лише згодом повністю віддалились урочистому намазу.

Султанське ложе у Новій мечеті. Учні Хасана. XIX ст.
Музей палацу Топкапи

– Хай благословить Аллах султана, імперію і народ ісламу, – пошепки просила валіде. – Най убереже від злих замислів ворогів і покаже нам праведний шлях!

– Амін, – почувла з-за спини голос Муслу-аги, від вух та очей якого нічого не можна було приховати.

Після завершення молитви усі чекали на проповідь наставника султана, Вані-ефенді. Він був полум'яним борцем за віру з крамарями-юдеями, які роками мешкали в районі Еміньюн і чинили спротив будівництву мечеті. Тому не змогла завершити святиню на початку 1600-х Сафіс – валіде Мехмеда Третього. Тоді звели тільки фундамент, який з роками зазнав суттєвих руйнувань.

Ситуацію вдалося змінити лише через півстоліття, коли за справу взялася Хатідже Турхан. Вона, завдяки вуличним проповідям Вані-ефенді, переконала містян у важливості богоугодної справи – будівництва на цій набережній Еміньюн благодійного комплексу з мечеттю, султанським павільйоном, школою для дітей, критим фонтаном, внутрішнім садом, ринком спецій та гробницею. Тож юдеям довелося продати султанові свої будинки, крамниці й маєтки, котрі згодом зруйнували задля очищення місця під будівництво.

За кілька років силами не лише будівельників-мусульман, а й звільнених із волі валіде Турхан ув'язнених християн тут звели величну мечеть, яку назвали Новою. У народі вона отримала назву – Адліє, тобто справедлива, бо перемогла опір невірних.

На спогад про цю боротьбу валіде Турхан наказала вивести на стінах своєї мечеті 23-й аят сури «Аль-Шахр» про вигнання з Медини племені юдеїв Бану ан-Надір, з якого походила Сафія – дружина пророка Магомета. Вони ж бо не дотримали своїх обіцянок.

– Хай Аллах захистить цей храм ісламу. Бо Аллах тримає небеса й землю, щоби вони не зсунулись. А якщо вони зісунуться, то ніхто, крім Нього, їх не втримає.

Воістину, Він – Лагідний, Він – Прощає, – почав проповідь Вані-ефенді зі слів сорок першого аяту сури «Фатир» («Творець»)¹.

У такий спосіб він натякав прочанам, що ця мечеть із склепінням та фундаментом стоятиме, з волі Аллаха, вічно.

Валіде ж більшу частину проповіді ніби й не чула, бо занурилась у спогади та думки. Лише зараз, здається, збагнула, що завершила найвагомішу справу в нелегкому житті, сповненому тривогами за імперію та сина.

– Аллах – Справедливий і Милостивий. Най зійде з небес благодать на народ ісламу, нашого повелителя та валіде, яка є колискою імперії, вінцем милосердя й чесноти. Хай Аллах дарує їй щастя! За неї моляться і дякують їй сотні тисяч мусульман! – натхненно вигукував із високої кафедри мармурового мінбару Вані-ефенді.

– Амінь, – прокотилося простором мечеті.

– Тож ідіть і прославляйте Аллаха, Його пророка Магомета, повелителя нашого, завжди переможного Мехмеда, та його валіде – чисту й світлу благодійницю, матір усіх османів.

– Амінь, – захоплено відповів йому натовп.

Люди не поспішали розходитися. Вони зацікавлено спостерігали за султаном, який зі світою подався до входу в султанське ложе.

Наблизившись до валіде, Мехмед Четвертий гречно уклонився.

– Я повертаюся до палацу. Ви зі мною? – поспішно запитав, заглядаючи у натхненні сьогоднішньою подією очі матері.

– Навіщо такий поспіх, сину? – здивовано запитала Турхан.

Але султан не став їй довго пояснювати.

¹ Переклад з арабської Корану – Михайла Якубовича.

– Справи, – байдуже кинув і, холодно кивнувши на знак прощання, подався до виходу з ложа мечеті.

– Ну, що ж... Доведеться нам без повелителя роздавати милостиню підданам, – звернулася до Муслу-аги засмучена поведінкою сина валіде.

– Як накажете, султано, – покірно відповів євнух.

Жестом руки він наказав служникам, аби готували скриню з грошима, а сам поквапився супроводити валіде Турхан до входу в прибудовані до мечеті султанські покої. Звідти відкривався прекрасний вид на Золотий Ріг і набережну, де юрмилися прочани.

Увага людей була прикута до відчиненого вікна у султанському павільйоні. Усі чекали на появу повелителя. Утім, дива не сталося, – тривалий час ніхто звідти не визирав.

У натовпі було чутно приглушене ремствування. Хтось буркотів про те, що свято відкриття Нової мечеті зіпсоване неухвагою повелителя. Комуś набридло його чекати. Інші скаржилися на долю. Лише один невідомий поет, який тинявся містом у пошуку натхнення, раптом не витримав і голосно продекламував:

*Валіде-султан мечеть звела величну.
Кожен її куток – привітне святилище.
Писати про її відкриття я почну,
Бо кажуть: для мусульман це – Кааба, пристановище¹.*

Його почула Хатідже Турхан і, не дочекавшись срібних монет, які сортували євнухи, жбурнула з вікна торбинку із золотими. Вони голосно дзенькнули, упавши до ніг поета. Той умить підняв їх і щодуху закричав:

¹ Thys-Şenocak L. Nadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler / Çeviri Ortaç A. – İstanbul: Kitap Yayınevi, Ekim 2009. – S. 228. Переклад – О. Шутко.

– Султанові сла-ава!

Цей клич підхопив натовп, захочений роздачею грошей.

Тоді Турхан визирнула з вікна. Її обличчя було приховано за яшмаком. Але розкішний тюрбан, з якого визирав золотий соргуч із смарагдів і рубінів, та коштовні хутра свідчили, що перед людьми постала валіде. Тож вони почали голосно її величати.

З вікна посипалися срібні монети. Так Турхан дотримувалася давньої традиції: роздавати підданам милостиню. Тому на площі перед мечеттю утворилася тиснява. Люди, штовхаючись і збиваючи з ніг одне одного, намагалися спіймати гроші. Лише поет спокійно споглядав за цим дійством та щось писав. По хвилі голосно проказав:

*Велика валіде Мехмеда Хана –
заступниця нужденних, держави Османа.
Її мечеть затьмарила храми Ахмеда й Сулеймана¹.
Їй – слава у віках та осанна.*

2.

Турхан, втомлена хвилюванням та переживаннями, нарешті змогла відпочити у розкішних покоях султанського павільйону, прибудованого до Нової мечеті. Ззовні він був схожий на ошатний замок,

¹ Ідеться про мечеті Сулейманіє і Ахмедіє, що звели у Константинополі (нинішньому Стамбулі) султан Сулейман Кануні й Ахмед Перший. Нова мечеть Хатідже Турхан мала чимало спільного з цими архітектурними проектами. Вона стала мечеттю імперського значення, адже мала два мінарети. Серед жінок султанської династії двомінаретну мечеть уперше побудувала в Манісі Айше Хафса – валіде султана Сулеймана. Згодом її приклад наслідували донька султана Сулеймана та Роксолани, Міхрімах, а також їхня невістка – Нурбану. Імперського значення мечеті вони звели у столиці.

а всередині – на казковий будиночок. Адже стіни його кімнат і каміни вкриті ізнікськими кахлями з візерунками квітів та дерев райського саду. Двері й шафки оздоблені перламутром, а вікна – барвистими вітражами. З них відкривається гарний вид не лише на Золотий Ріг, а й на внутрішній дворик із садом та іншими будівлями благодійного комплексу Нової мечеті. Завдяки цьому валіде могла непомітно для містян спостерігати за тим, що відбувалося навколо.

Утім, найбільше задоволення вона отримала від споглядання розкошів новозбудованих покоїв султанського павільйону, дерев'яна стеля котрого підкорювала уяву. Адже баню найбільшої кімнати прикрашали сотні тисяч вирізьблених та вкритих золотом зірок. Дивлячись на них, Турхан згадала про велике зоряне небо, яке бачила в дитинстві у рідному селі, біля батьківської хати.

Під враженням від багаторічних спогадів вона не помітила, як опустилася на м'який перський килим, що лежав на мармуровій підлозі. Так просиділа деякий час, роздивляючись стелю. Лише коли Муслу-ага підбіг з великими оксамитовими подушками, аби підкласти їх під спину своїй господині, Турхан повернулася у реальність.

– Ви чогось бажаєте, валіде? – почувла його слова.

Вона попервах відмахнулася, але за мить сказала:

– Принеси мені шербету.

Відганяючи від себе привиди минулого, Турхан вирішила прогулятися покоюми султанського павільйону. Її зацікавили виведені на стінах білими й синіми кахлями каліграфічні написи сур із Корану та рядки османської поезії. Валіде сама обирала їх для оздоблення інтер'єру. Вони мали надихати на перемогу вінценосного сина, тому були про боротьбу і завоювання. Як-от тринадцятий аят сури «Ас-Сафф» («Лави»), виведений над входом до султанських покоїв. У ньому йшлося про захист релігії та перемогу над невірними.

Потім Турхан прочитала на стіні віршовані рядки османського поета Асимі про подвиги великого попередника Мехмеда Четвертого, султана Кануні, за правління котрого Османська імперія переживала золоті часи:

*Мечем ворогам про себе нагадував Сулейман Хан.
Згадка про нього змушує тремтіти невірних.
Ей, переможний меснику, шаху, на полі битви з'явись!
Коли вийде він¹, твій меч, Кануні, –
Судний день для невірних².*

Валіде раптом збадьорилася. Думка про недавні перемоги османського війська над венеційцями на островах Тенедос і Лемнос, над Габсбургами в Уйварі, над бунтарями у Трансильванії та Молдавському князівстві зігріли її серце. На radoцax вона проказала:

– Мій син повторить подвиги султана Сулеймана Кануні. Недарма ж збудував мавзолей над його серцем, похованим в угорському Сигетварі, що став частиною імперії османів. Тепер волі мого сина підкоряться вороги. Наш флот і армія завоюють Кандію!³

– Дай Аллах, – відповів Муслу-ага та підніс до рук валіде чашу шербету.

Вона ж відпила трохи й, прицмокуючи, запитала:

– До речі, а що чути від великого візира Фазил Ахмеда-паші? Як у нього справи із облогою Кандії?

¹ Перський шах Тахмасп під час наступів армії султана Сулеймана Кануні переходив у віддалених провінціях Ірану, уникаючи генеральної битви.

² Thys-Şenocak L. Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler / Çeviri Ortaç A. – İstanbul: Kitap Yayınevi, Ekim 2009. – S. 247.

³ Тобто місто Іракліон на острові Крит, облога якого почалася ще за правління султана Ібрагіма Першого.

Від незнання ситуації євнух розгублено знизав плечима.

– Коли так, то хай підготують мій паланкін, – вирішила валіде. – Їдемо додому. Хочу побачитись із повелителем.

3.

У палаці Топкапи на честь відкриття Нової мечеті Турхан влаштувала урочисту вечерю. Столи вгиналися від запашних страв, а вітальня покоїв валіде – від коштовних дарунків пашів, беїв та духівників.

Першими на святковий банкет завітав брат Юсуф із дружиною Тевеккюль, які чимало доклалися до будівництва Нової мечеті. Вони залагоджували усі справи валіде за межами палацу з добору робітників, підвезення високоякісних будівельних матеріалів та розв'язання всіх конфліктних ситуацій на будівництві. За це Турхан

Султан після відвідин Нової мечеті. *Н. Калмикоглу. XIX ст.*

була їм безмежно вдячна, тому й вручила коштовні дарунки: арабських скакунів для брата та золоті прикраси для його дружини.

– Вітаю вас, султано. Це було прекрасно! – цілючи руку вінценої сестри, на radoсах випалив Юсуф.

– Ти про церемонію відкриття мечеті?

– Так, валіде, – поквапилася уточнити схвильована Тевеккюль. – Ми чули, з яким захватом люди розповідали про небаченої краси храм і дякували вам, султано.

– Валіде, прийміть від нас скромний дарунок, – додав Юсуф, простягаючи султані Коран у золоченій оправі. – Йому сто років. Я придбав його в іранського торговця. Той запевнив мене, що цей Преславний Коран іранські писарі переписали для султана Сулеймана Кануні. Але він до нього чомусь так і не потрапив.

– Тепер цю несправедливість виправлено, – усміхнено зауважила валіде.

У відповідь Юсуф і Тевеккюль ствердно закивали головами.

Тієї миті до покоїв увійшов султан Мехмед у супроводі хасекі Гюльнуш із трирічною донькою Хатідже. Позаду них служниця несла на руках шехзаде Мустафу, народженого рік тому в Едірне.

Ця подія так ошчасливила султана, що він усією душею упадав коло малого шехзаде та ще більше прив'язався до його матері. Мехмед наділив Гюльнуш маєтками і землями у Дамаску й Алеппо, на узбережжі Червоного та Середземного морів, подвоїв їй платню, збільшив кількість служниць і навіть закріпив за нею секретаря (кетхюду), який завідував її фінансами.

Мехмед Четвертий не розлучався із Гюльнуш ні вдень, ні вночі. Навіть на святкову вечерю вони прийшли разом.

– Я радий вас бачити, валіде, – приклавшись до руки матері, поважно мовив султан.

– Ласкаво просимо! Приємно, що повелитель знайшов для мене час...

Цю шпильку, кинуту на докір султанові, який залишив валіде сам на сам із підданими під час роздачі милостині, він мовчки проковтнув. Утім, у розмову втрутилася хасекі Гюльнуш.

– Не хвилюйтеся, султано. Наш повелитель увесь цей час був разом зі мною та сином.

Така самовпевнена відповідь молодої коханки сина, яка вбралась у найкоштовніші шати, одягнувши на голову золоту діадему, котру султан замовив у ювелірів на честь народження сина, засмутила Турхан. Однак вона не виказала розчарування, а спокійно мовила:

– Шехзаде Мустафа втомився за день від такої уваги. Тому, Гюльбеяз, – звернулася до служниці, яка стала управителькою гарему (хазнедар-уста), – проведи хасекі-султан із сином до її опочивальні. Най вкляде маля спати.

Поцілувавши пухкенькі щічки сонного внука, Турхан помітила, як знітилася її швидка на язик невістка.

«Так їй і треба», – зраділа Гюльбеяз, яка досі не могла змиритись із байдужістю до неї султана, й поквapiлася виконувати наказ.

Султан не втручався у цю ситуацію, бо знав: господинею у його гаремі була валіде.

До гостей доєдналися дві султани Атіке – донька і наставниця Хатідже Турхан. Вони прийшли без чоловіків, бо ті перебували у провінції Османської імперії. Їхні діти бавилися з коротунами у внутрішньому дворикові гарему.

Валіде запросила усіх до частування. Після традиційних страв – плову, курячого і телячого кебабу з найсмачнішим в Османській імперії хлібом, який готували з найдорожчої грецької пшениці, – валіде Турхан почала розпитувати Муслу-агу:

– Чи залагодив ти справу з видачею шербету з мого критого джерела¹ на честь відкриття Нової мечеті?

Головний євнух дістав велику книгу благодійного фонду (вакфу) валіде Турхан. Обережно гортаючи списані каліграфічним почерком аркуші паперу, відрапортував:

– Сьогодні до роботи стали четверо чоловіків. Вони роздають усім оочим шербет із грецьким медом з Атіни². Ваші піддані дякують вам, султано, за смачний напій. Кажуть, що ніколи не пили нічого смачнішого.

– Ще б пак! Такий мед подають лише султанам, – жартома зазначив Мехмед Четвертий.

– Так, мій леве, – усміхнулася валіде. – Скільки на це було витрачено грошей? – звернулася до кизляр-аги.

Той занурив погляд у книгу вакфу й мовив:

– Лише на оплату праці роздавачам шербету виділено з вашої волі 600 акче.

– Порівняно зі сумою витрат на будівництво благодійного комплексу Нової мечеті, що сягає десяти скарбниць Єгипту, – то дрібниці, – зауважив султан, куштуючи солодкі страви.

Це трохи збентежило валіде, яка не розуміла, чому останнім часом її чуйний син висловлювався так цинічно.

«Невже це хасекі Гюльнуш його підмовляє?», – подумала роздратовано, а йому серйозним тоном сказала:

– Заради добра підданих і прославляння Аллаха мені нічого не шкода.

– Хай буде на благо! – не відриваючись від їжі, додав султан.

– Амінь, – відповіли гості.

А Турхан повела далі.

¹ Його османська назва – себіль.

² Містечко, що належало санджаку Ерібоз, а нині це частина грецького острова Евбея.

– На честь нинішнього свята я вирішила помилувати удову покійного султана Ібрагіма – хай земля йому буде пухом – Саліху Діляшуб.

Почувши це, султан Мехмед, який їв із великим апетитом, ледь не вдавився. Тієї миті до нього підбігла служниця та простягнула йому келих джерельної води. Відмахнувшись від неї, заскочений новиною Мехмед Четвертий випалив:

– А це ще для чого?

– Аллах закликає нас бути милостивими до підданих, які згрішили та покаялися. Саліха Діляшуб визнала свою вину і попросила прощення у мене. Я пішла їй назустріч.

– Але, мамо? Вона ж – зрадниця! За такий злочин її мали скарати на горло! – не вгамовувався султан.

– Ох, сину, не знаєш ти, на що здатна мати заради своєї дитини. Тому не можеш судити бідолашну Саліху, – відповіла валіде, а потім запитала у Муслу-аги: – Ти виконав мою волю, євнуху?

– Так, султано. Саліха Діляшуб разом із Хатідже Муаззез уже на побаченні зі синами в їхніх покоях. Але під пильним оком охорони. Я також розповів їй про збільшення коштів на її утримання. Вона забажала витратити їх на добродійні справи.

– Це гарна ідея. Допоможи їй у цьому, – наказала валіде, відпустивши головного євнуха.

Той, улесливо посміхнувшись, залишив залу. Недовзі розійшлись і гості.

4.

Рано-вранці до Хатідже Турхан за традицією навідався син. Він поцікавився здоров'ям матері та її планами. Вона ж запитала про новини від великого візира Фазил Ахмеда стосовно битви за Кандію. Адже вчора, під час святкової вечери, не змогла цього зробити.

– Щойно я бачився із садразамом. Він наполягає на тому, щоби дотиснути венеційців. Я намагався його відмовити, адже знаю, що християнські монархи висилають їм війська та кораблі на підмогу. А ми маємо не дуже потужний флот, – замислено розповідав матері султан.

– Треба зараз усі наші зусилля та фінанси спрямувати на підготовку кораблів, – зазначила валіде.

У відповідь почула невдоволене:

– Думаю, доведеться витратити не менше грошей, ніж на Нову мечеть.

Це вивело з рівноваги Хатідже Турхан. Не стримавшись, вона випалила:

– Сину, звідки така зухвалість щодо матері?

Двадцятирічний султан від несподіванки не знав, що й казати. Але Турхан не думала замовкати. Вона підійшла впритул до сина і, заглядаючи йому в очі, обурено додала:

– Я розумію, що ти вже не той маленький хлопчик, який потребував моїх порад і настанов. Але знай: що б тобі хто не казав, я завжди стоятиму горою за тебе. Ти – моє щастя, сенс життя! Пам'ятай про це.

– Вибач, мамо, – почервонівши від сорому, мовив султан.

На знак примирення валіде подала йому для поцілунку руку. Потім, ніби й не було неприємної розмови, запитала:

– Ти хотів ще щось сказати, мій леве?

– Так, валіде. Планую поїхати в Едірне й пересидіти там зиму. Мені у столиці затісно. Та й синові свіже лісове повітря буде корисним...

Від почутого Турхан знову роздратувалася.

– Мені цікаво, чия це ідея з поїздкою до Едірне? Твоя, мій леве, чи, може, хасекі Гюльнуш, яка прагне втекти подалі від мене?

Султан, зам'явшись, відповів:

– Наша.

«Так я тобі й повірила», – подумки кинула валіде, а вголос сказала:

– Шехзаде Мустафа ще дуже малий для тривалих подорожей. Та й тобі, мій сину, недоцільно залишати столицю взимку без нагляду. Не дай Аллах щось станеться.

– Та що тут може трапитися, мамо? – занервувався султан.

– Як що? Ти не пам'ятаєш ту страшну пожежу, яка торік охопила палац, коли ми були в Едірне? Вигоріли вщент усі покої. Скільки цінних речей – прикрас, годинників, грошей, які тут зберігалися, ми втратили?!

– Добре, що всі були в Едірне, – зітхнув султан.

– Це так, сину. Але, якби ми залишилися тут, то простежили б за новоприбулими наложницями, які вирішили втекти з палацу. Не дали б їм підпалити його...

Султан Мехмед стояв із сумним виразом обличчя і слухав матір.

– Рік ми тут усе ремонтували після пожежі. Стільки грошей на це пішло... – засмучено бідкалася вона. – Як би там не було, твоя присутність у столиці вкрай необхідна.

– Я не можу тут залишатися. Хочу їздити на полювання, – заперечив Мехмед.

– А хіба на околицях Константинополя нема лісів? От хоча б в Ускюдарі. Їдь туди й полюй собі на здоров'я.

– Ну, гаразд, – помовчавши хвилику, султан здався на умовляння валіде.

На radoщах вона обійняла дорослого й змужнілого сина.

– Хай Аллах тебе береже, леве мій!

